

ПОДОРОЖІ ДО ДЖЕРЕЛ ЖИВОЇ ДУМКИ, ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ІДЕЯ

Важко переоцінити роль школи у житті суспільства. Професія вчителя завжди вимагала від тих, хто її обрав, повної віддачі. Педагоги – люди, котрі несуть величезну відповідальність не лише перед кожним своїм вихованцем, але й – перед Україною в цілому. І це не просто гарні гучні слова, адже, якою буде держава, її майбутнє, визначають сьогоднішні учні; у праці "Розмова з молодим директором" Василь Олександрович Сухомлинський писав: "Продовжуючи себе у своїх вихованцях, ми творимо не тільки людину. Ми творимо самий час. Дух часу, взаємовідносини між людьми – все це залежить від того, які ми з вами, від того якою є школа, що їй народ ввіряє своє майбутнє..." [10, с. 5].

Метою статті є проведення теоретичного аналізу педагогічних ідей В.О. Сухомлинського про використання подорожей до джерел живої думки педагогічній діяльності. У відповідності із метою статті нами сформовано такі завдання:

- здійснити аналіз педагогічних ідей В.О. Сухомлинського;
- розкрити актуальність використання подорожей до джерел живої думки у педагогічній діяльності;
- показати перспективність ідей Сухомлинського в наш час.

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського не втратила своєї актуальності і сьогодні. Саме тому у публікаціях численних науковців розкрито різні аспекти діяльності педагога. Серед публікацій особливе місце відводиться роботам, у яких зосереджено увагу на використанні екскурсій на природу та використання природонаслідуючих засобів у роботі вчителя. Даній проблемі присвячені роботи А.М. Богущ, Голодаєвої Л.П., Лідкової С.М., Шевців З.М. .

Проте, недослідженим є аспект використання подорожей до джерел живої думки у навчально-виховному процесі. Актуальність проблеми обумовила вибір теми статті: "Подорожі до джерел живої думки, як актуальна педагогічна ідея".

Для того, щоб виховати високоосвідчену особистість, справжнього громадянина, педагог повинен бути не просто вчителем (людиною, котра передає певні знання, сприяє виробленню вмінь та навичок) а – справжнім професіоналом, котрий вкладає душу у свою справу та неухильно крокує вперед по шляху самовдосконалення, постійно підвищуючи рівень своєї педагогічної майстерності, митцем і справжнім дослідником-новатором, котрий не боїться експериментувати.

Перед тим, як починати підвищувати рівень педагогічної майстерності, потрібно дати відповіді на ряд запитань. Що таке професіоналізм та педагогічна майстерність? Які складові їх визначають? Яким чином можна їх набути? Ці та ціла низка подібних питань все частіше постають перед педагогами, особливо – початківцями. Одночасно, у реаліях сучасної освіти, з'являються все нові та нові нюанси, котрі потребують пояснення, можливості розвитку та адаптації вже існуючих технологій.

Оцінюючи рівень і якість педагогічної роботи кожного, ми часто використовуємо термін "професіоналізм". Наведемо описове означення цього поняття. Професіоналізм – це високий та стійкий рівень знань, умінь і навичок, які дозволяють досягнути найбільшого ефекту у професійній діяльності. Таким чином говорячи про високий професіоналізм конкретного фахівця, ми пов'язуємо з ним не лише яскравий розвиток особистих здібностей, ознайомленість із досвідом та творчою спадщиною кращих представників обраного фаху, але й (у першу чергу) глибокі ґрунтовні знання у тій сфері діяльності, у якій цей професіоналізм проявляється, вміння застосовувати теоретичні відомості для виконання практичних завдань, тобто – компетентність. Для професіонала високого рівня характерні також

нестандартний креативний (творчий) підхід до використання набутих знань і застосування наявних умінь та навичок з метою досягнення якнайкращого результату. Найвищим проявом професіоналізму є майстерність. Вона – важливий аспект педагогічної діяльності, адже робочим об'єктом педагогів є інші люди, і досить часто від рішень, прийнятих фахівцем та способів і методів їх реалізації у тому чи іншому випадку залежить доля не однієї людини. Це пояснюється тим, що об'єктом педагогічної роботи може бути не лише будь-яка одна конкретна людина-особистість, але й група із своїми особливостями. Перед педагогічним працівником виникають кожного разу різні питання і проблеми, згенеровані "робочими об'єктами" і ситуаційно відкориговані. Майстерність полягає у тому, щоб у всіх випадках знайти оптимальне вирішення кожної конкретної проблеми. Майстерність, як і професіоналізм, це не лише сукупність певного комплексу особистісних якостей і теоретично набутих знань та освоєних в умовах лабораторій і навчальних аудиторій навичок. Майстерність, перш за все, – це досвід, набутий у процесі праці в різних робочих середовищах: офіційних (державні установи та навчальні заклади), неформальних (різноманітна громадська діяльність), приватних (під час спілкування) та думки, котрі виникли під враженням від певних подій, відвідин різноманітних цікавих місць, зустрічей із неординарними людьми. Для того, щоб стати "справжнім майстром", не можна обходити увагою жодного із наведених вище середовищних джерел набуття досвіду. Проте, у даній статті ми зацентруємо увагу тільки на одному з них, котре В.О. Сухомлинський назвав "подорожжю до джерел живої думки".

У своїх творах Сухомлинський не раз наголошував на тому, що для вчителя є справжньою карою, коли підліток проходить через його життя не залишивши жодного сліду, бо це означає, що педагог не залишив у цій дитячій душі жодного свого сліду. Саме для того, щоб уникнути подібних ситуацій, вчитель повинен прагнути розвинути в учневі бажання переймати

нові знання, розвиватися, бути у постійному пошуку. Одним із найкращих методів досягнення цієї мети є використання власного прикладу, адже у цьому випадку використовується не лише пряма передача знань, але й – опосередкована, підсвідома: дитина може переняти не лише інформацію, але й ставлення то того чи іншого об'єкту або явища, спосіб дії у певних ситуаціях, реакцію на ті чи інші події. Досить часто саме особистий приклад вчителя, його поведінка, вміння вигідно і правильно змодельовати ситуацію мають більший вплив, ніж безпосередній виклад нового матеріалу чи виконання тренувальних завдань. Роль власного прикладу полягає у тому, що діти мають ще досить малий власний життєвий досвід, а тому – схильні до наслідування. Молодші школярі не мають стійких звичок і, так званих, ситуаційних шаблонів поведінки, тому вони майже стовідсотково копіюють старших (батьків, вчителів). Наслідування підлітків – більш вибіркоче, вони переймають ті риси характеру та аспекти поведінки іншої людини, котрі якнайбільше відповідають їх уявленням про ідеал людини чи є, на їхню думку, найбільш раціональними. Проте, наслідування може носити й негативний характер, тому учитель повинен спрямовувати процес наслідування у позитивний бік. Одночасно це зовсім не означає, що потрібно ізолювати учнів від негативу, адже подібне "тепличне" виховання призводить до розвитку непристосованої до реального життя особистості [7, с. 132], крім того – учні не мають змоги здійснювати порівняння категорій "добро" і "зло", "хороше" і "погане". Майстерність педагога полягає у тому, щоб правильно змодельовати ситуацію, у якій щонайліпше можна продемонструвати позитивний приклад або правильну реакцію на негатив. Він повинен правильно вибрати форму навчально-виховного процесу, котра б відображала внутрішній зв'язок його елементів і характеризувала взаємовідносини всіх його учасників [5, с. 94]. Однією із таких форм є використання прогулянок до лісу, парку, відвідин зоопарків чи зоокуточків тощо. Результатом такої діяльності є не лише змога продемонструвати

вчителем за допомогою правильного прикладу ставлення до певних предметів, явищ та подій, подача інформації, як безпосередньої (із галузей природничих наук), так і – опосередкованої (природа виступає, як першоджерело для ілюстрації певних технічних досягнень, мистецьких творів тощо), використання знань і вражень, як бази для подальшої навчальної і творчої діяльності учнів. Під час таких подорожей вчитель повинен звертати особливу увагу не лише на те, що повинна помітити кожна дитина, але й на свою мову. Слова і фрази повинні гармонійно співвідноситися із оточенням, наголошувати на красі оточення, мовні та емоційні акценти мають бути правильно розставлені на тих об'єктах, котрі треба засвоїти, розповідь має бути емоційною, красивою та правильною. Всі перелічені вище фактори сприятимуть розвитку мислення. В.О. Сухомлинський писав, аналізуючи відповіді учнів на уроках початкуучих вчителів зауважував, "що багато слів і словосполучень, які вживають учні, не пов'язані в їхній уяві з яскравими уявленнями, з предметами і явищами навколишнього світу," [10, с. 11] – а прогулянки на природу, котрі супроводжуються цікавою, доречною, емоційно насиченою розповіддю вчителя, демонстрацією його шанобливого ставлення та поваги до оточення значно сприяють не лише розумовому розвитку, але й – моральному росту учня, розширенню його світогляду.

Крім того, ці "подорожі до джерел живої думки" є роботою на перспективу. Їх можна використовувати на рівні із такими нетрадиційними та, до певної міри інноваційними для українського шкільництва, формами навчання як: наукові доповіді та повідомлення, підготовка до участі у конкурсах та олімпіадах, заняття на підготовчих курсах тощо, залучаючи до підготовки та проведення учнів старших класів, школярів, котрі вже мають певні знання про місцевість, куди відбудеться мандрівка або тих, хто проявляє ініціативу. Цей прийом (у випадку залучення учнів різних класів) передбачає навчання різновікових груп учнів і базується на тому, що старші,

більш досвідчені, та підготовлені допомагають педагогам передати, а молодшим – засвоїти навчальний матеріал. Такий прийом дозволяє "учням-помічникам" краще засвоїти матеріал [7, с. 74], а педагогові, котрий допомагав їм у підготовці – перевірити якість своєї роботи на практиці і, за необхідності, виправити помилки і скоректувати неточності.

Цінним є використання спілкування з природою й для самого вчителя. Він виступає, як могутній поштовх до особистого розвитку, першооснова нових ідей. Це джерело творчості, адже, за словами К.Д. Ушинського, виховання є мистецтвом у всьому різноманітті його виявів. А спільним для всіх видів мистецтва є художній образ, як специфічна форма відображення дійсності, його особистісне та емоційно-поведінкове трактування. Педагог одночасно виступає у ролі і архітектора, і літератора, і живописця, тому він повинен бути мудрим прогнозистом, конструктором проблем, явищ, процесів, форм, методів, якостей предмету, явища і особистості, творцем уявних картин і замальовок, творцем і майстром художнього слова, котре повинно бути основним інструментом у його педагогічній діяльності, виявляючи при цьому власний неповторний підхід та артистизм [5, с. 95].

Значну допомогу у цьому приносить вчителеві спілкування з природою, так В.О. Сухомлинський використовував під час мандрівок із своїми учнями власноруч створені тематичні оповідання та розповіді, "продиктовані" попередніми мандрівками. Він радив своїм колегам і послідовникам записувати враження від подорожей, систематизувати їх, а потім використовувати у якості навчально-виховного матеріалу [10, с. 13]. Подібні нотатки, а сьогодні також і фотографії, аудіо записи, є хорошим матеріалом для розробки і підготовки уроків та створення різноманітних дидактичних матеріалів. Їх накопичення, праця під час обробки та адаптації для навчально-виховних цілей є надзвичайно цінним досвідом, котрий на фоні неперервного підвищення рівня знань і навичок педагогічної роботи вчителя, сприяє зростанню його педагогічної майстерності. Прикладом такого

використання "природних підказок" для створення та проведення цікавих неординарних уроків можна вважати заняття американського вчителя-новатора Лео Вуда. Урок хімії, він починається із прослуховування тематичної музичної композиції, потім учитель проводить хімічний дослід і оголошує тему: "Життя – це чудо, і ми з вами – частинки цього чуда", ще один дослід, і учні мають час, щоб обдумати тему, пофантазувати над взаємозв'язком явищ, проаналізувати власні почуття. Далі Л. Вуд виводить клас на вулицю і ставить навпроти сонця, просить заплющити очі, пригадати почуту музику, а після повернення до класної кімнати – описати свої враження від почутої композиції. Наприкінці уроку учитель, використовуючи елементи акторської гри (діти самі стають атомами) пояснює принцип переходу атомних реакцій на поверхні Сонця [3, с. 339].

Все більшого поширення в українському шкільництві набуває проектний метод навчання. Взагалі навчальне проектування не є принципово новою технологією у світовій педагогіці. Цей метод виник у 20-х роках минулого століття у США. Спочатку його називали "методом проблем", і використовували здебільшого у межах гуманістичного напрямку освіти та філософії, його творцем та популяризатором вважають Джона Дьюї. У методі проблем містилися ідеї побудови навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, основною метою було показати дитині її особисту зацікавленість у здобутті конкретних знань та навичок. У Росії на початку ХХ ст. цей метод практикував педагог С.Т. Шацький, але за радянських часів, на жаль його заборонили [8, с. 148-149]. З часом проектний метод переріс із "школярського" рівня на вищі освітні рівні. Сьогодні проектна робота – це також і важлива форма підвищення кваліфікації освітян й удосконалення їх педагогічної майстерності. В її основі, як правило, закладено дослідницько-пошуковий метод, який сприяє розвитку умінь та навичок самостійно здобувати знання, аналізувати, робити висновки. Проект – цільовий акт діяльності, в основі якого лежать інтереси учнів, їх

зацікавлення. Технологія проектування передбачає розв'язання певної проблеми, виконання конкретного завдання, що вимагає вибору та застосування необхідних методів і засобів їх проведення, інтегрування знань, умінь та навичок з різних галузей науки і техніки, сфер людської діяльності, мистецтва [4, с. 9]. Спілкування з природою допомагає вчителю-початківцю вибрати тему для проекту, котрий він планує розробити та провести разом із своїми учнями, адже саме оточуючий світ є найбільш відомим, цікавим та простим в освоєнні для більшості школярів (особливо – учнів молодших класів). У багатьох випадках воно підказує форми проведення проекту та засоби його реалізації. Для учнів такі прогулянки є не лише скарбницею нових вражень, хорошою базою для саморозвитку та самовдосконалення, вони також дозволяють краще зрозуміти завдання проекту, суть проблеми, (за наявності певної "підказки" вчителя) – дозволяють вибрати галузь знань, методи та форми виконання проекту, спонукають до пошуку засобів виконання завдань проекту.

Як можна застосувати "подорожі до джерел живої думки" для створення навчального проекту? Наприклад¹, згідно одного із положень "Азбуки моральної культури" В.О. Сухомлинського: "Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості" [9, с. 121], метою проекту є підвищення рівня екологічної культури учнів. На підготовчому етапі вчитель разом із учнями відвідує ліс, лісову посадку, заповідник, сквер (або оранжерею чи зоопарк) – обов'язковою умовою місця відвідин є чистота території; вчитель звертає увагу учнів на красу оточення, користь чистого середовища, важливість піклування про природу. Акцентує увагу на тому, що теперішнє оточення школярів є гармонійним, прекрасним, і працювати над його збереженням та охороною є добром. Потім він дає завдання пригадати та описати, як виглядають подвір'я та парки і скверики поблизу школи та будинків школярів, більшість з них – занедбані та брудні; звертаючи увагу на

¹ Найкраще цей проект проводити для учнів міських шкіл.

контраст обох краєвидів, вчитель спонукає учнів зрозуміти, що описана картина є виявом поганої поведінки людей, злом, яке потрібно виправити. Далі потрібно вибрати форми проведення проекту – види навчальної та репродуктивної, творчої діяльності учнів, їх самостійної роботи. Вони базуються на багатьох чинниках: вікових, статевих, світоглядних, соціальних і матеріальних, а також не повинен суперечити навчальній програмі. Це можуть бути: різноманітні творчі конкурси екологічного спрямування, написання рефератів, наукових робіт, організація тематичних вечорів тощо, розробка учнями комп'ютерних матеріалів природоохоронного спрямування, "екологічні десанти" (прибирання місцевості) тощо.

Як бачимо, широко використовуваний В.О. Сухомлинським метод подорожей до джерел живої думки не втратив своєї актуальності сьогодні. Він не лише значно сприяє підвищенню рівня педагогічної майстерності, але й також допускає широке використання під час розробки і запровадження інноваційних методів навчання.

Література

1. Богуш А.М. Природа як фактор мовленнєвого розвитку дітей в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та 5-их Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський і сучасність". – Київ-Кіровоград, 1999. – С. 171-174.
2. Голодаєва Л.П. Екологічне виховання учнів при вивченні фізики // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та 5-их Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський і сучасність". – Київ-Кіровоград, 1999. – С. 203-205.
3. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні. – Львів: Літопис. 2005. – 542 с.

4. Іова В.Ю., Красномоєць Л.В. Інноваційні методи виховання. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. – 192 с.
5. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
6. Лідкова С.М. Уроки мислення і мовлення серед природи // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та 5-их Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський і сучасність". – Київ-Кіровоград, 1999. – С. 174-178.
7. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Просвіта; Пошуково-видавниче агентство "Книга пам'яті України", 2000. – 368 с.
8. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. Освітні технології. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255 с.
9. Сухомлинський В.О. Виховання комуністичної моральності.// Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 119-131.
10. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – К.: Радянська школа, 1988. – 284 с.
11. Шевців З.М. Виховання в учнів бережливого ставлення до природи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Автореферат дисертації ... кандидата педагогічних наук. – К., 1994. – 24 с.